

Галушка В.В.

Автомобільно-дорожній інститут ДонНТУ,
асистент кафедри „Менеджмент організацій”

Антоненко В.М.

Донецький національний технічний університет
к.е.н., доцент кафедри „Фінанси і банківська справа ”

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглядається проблема необхідності використання фінансово-економічного аналізу в українській економіці, показано історичні аспекти розвитку аналізу у вітчизняній і зарубіжній практиці, проаналізовано різні підходи учених до визначення економічного, фінансового аналізу, наголошено на їх перевагах і недоліках; актуалізована необхідність використання фінансово-економічного аналізу для розробки комплексних методик оцінки діяльності підприємства.

The author dwells upon the problem of pressing need to apply financial-economic analysis in Ukrainian economy, showing historical aspects of development of analysis in domestic and foreign practice, different approaches of scientists to definition of economic and financial analysis, noting their advantages and weak points, substantiates the pressing need to use financial-economic analysis for design complex methodic approaches for evaluation of activity of enterprises.

В сучасних умовах аналіз діяльності підприємства розглядається як база ухвалення управлінських рішень, що дозволяє "відчувати пульс" реалізації дій підприємства, виявити ефективність, визначити недоліки і перспективи подальшого розвитку. Роль аналізу при ухваленні рішень все більш зростає при ринковому формуванні результатів діяльності підприємства, а також підвищенні відповідальності за ці результати.

М.Р. Ковбасюк вважає, що аналіз є діагностикою економіки [1], проте ринкова економіка покладає на аналіз не просто діагностичну функцію, але і виявлення невикористаних можливостей, пошук раціональних і обґрунтованих управлінських рішень. Серед учених, які надали значну увагу аналізу діяльності підприємства, слід виділити таких, як А.Д. Шеремет, М.І. Баканов, В.В.Ковальов, Г.В. Савіцька, М.Я. Коробов, А.П. Ковальов, І.А.Бланк та інші.

Досліджуючи сучасні тенденції аналізу господарської діяльності, слід зазначити, що для підвищення конкурентоспроможності компаній недостатньо тільки економічного аналізу, як це було в адміністративно-командній економіці, або тільки фінансового, як в ринковій економіці. Зарубіжний досвід свідчить про необхідність фінансового аналізу, а вітчизняний - вказує на актуальність економічного аналізу. Сучасна українська економіка повинна органічно з'єднати ці два напрями.

Метою дослідження є уточнити, які задачі повинен вирішувати аналіз господарської діяльності підприємства в сучасних умовах; які сучасні тенденції розвитку аналізу господарської діяльності в ринкових умовах української економіки а також конструктивна оцінка різних трактувань понять економічного і фінансового аналізу; обґрунтування розгляду фінансово-економічного аналізу.

Як відомо, кінцева мета аналізу - це розробка управлінського рішення. Тому аналіз повинен бути не просто процесом розчленовування явищ, що відбуваються на підприємстві, на складові елементи і виявлення взаємообумовлюючих зв'язків, але і процесом вироблення ефективного рішення на основі проведеного розкладання. Аналіз полягає в розділенні процесів і явищ, що відбуваються, на такі складові елементи, які дозволять вивчити природу, глибину досліджуваних явищ, встановити всі зв'язки і визначити рівень стану даного об'єкту [2]. М.І. Баканов стверджує, що встановлення взаємозв'язків, взаємообумовленості і взаємозалежності між елементами досліджуваного об'єкту є найважливішим моментом аналізу. Іншими словами, причинний зв'язок опосередкує господарські явища і ситуації, а ззовні цього зв'язку діяльність підприємства немислима [3].

Тому, оцінюючи ефективність управлінських рішень, необхідно говорити про ефективність здійснення аналізу на підприємстві, розглядати рівень всебічності і наявність причинно-наслідкових зв'язків в досліджуваних процесах [4].

Об'єктивна необхідність економічного аналізу в даний час зумовлюється історією розвитку цієї науки. Вивчення тенденцій розвитку в історичному аспекті розкриває велике значення і роль економічного аналізу в сучасних умовах господарювання, допомагає визначити ефективні, необхідні методи його проведення.

Напрями розвитку сучасного аналізу можна визначити шляхом дослідження його еволюції в нашій країні і за кордоном. Так, інтерес до аналітики в області фінансових і комерційних обчислень Уільяма Петті (1623-1687) сприяв написанню твору "Політична арифметика" (1676 р.) і вже на початку XX ст. М.С. Лунський розвинув цей напрям, присвячений аналізу питань фінансової науки, статистики і політичної економії [5]. Західні історики вважають, що використання аналізу при оцінці фінансової звітності одержало актуальність в другій половині XIX в. [6]. Посилення значущості фінансових інститутів і широкий розвиток корпорацій зумовили потребу в розробці показників, що характеризують рентабельність і кредитоспроможність компанії.

Як відзначає Рой Фоулк, в 70-90 рр. XIX ст. банки США вимагали від своїх клієнтів, що зверталися за кредитами, надання фінансової звітності. Тому починає збільшуватися обсяг фінансової інформації, що дозволяє проводити порівняльний аналіз [7]. Слід зазначити, що зарубіжні економісти вважали, - акцент повинен робитися на фінансові показники, хоча й економічним також надавалася увага. Зацікавлені у високому прибутку власники прагнули вдосконалення методик фінансового аналізу.

У першій половині XX ст. почався перехід до використання взаємозв'язаних показників фінансової звітності. Джеймс Кеннон в 1905 р. почав використовувати систему з десяти аналітичних коефіцієнтів для аналізу фінансових можливостей компаній. В 1917 р. Уільям Лоу написав роботу про критерійні аналітичні коефіцієнти. Введення в 1913-1914 рр. в США Федеральних законів про

податок на прибуток і утворення Федеральної резервної системи зумовили важливість фінансової звітності, її змісту [6]. Олександр Уолл в роботі "Статистичний аналіз критеріїв кредитоспроможності" (1919г.) проаналізував систему з семи аналітичних коефіцієнтів за даними звітності 981 компанії і виявив варіацію значень коефіцієнтів. В 1919 р. фірмою "Дюпон" були розроблені схеми факторного аналізу [8]. Едмонд Лінкольн в книзі "Фінанси підприємства: прикладний аспект" (1925г.) дав економічну інтерпретацію і алгоритми розрахунку більше 40 аналітичних коефіцієнтів [9]. В першій половині ХХ ст. все більше західних учених працюють над системою фінансових коефіцієнтів. Так, Джеймс Блісс в 1923 р. спробував дати теоретичне обґрунтування системи коефіцієнтів, виявити логіку взаємозв'язків. Він звернув увагу на проблему взаємозалежностей між основними результативними фінансовими показниками.

У 20-30 рр. ХХ ст. американська література розглядає проблеми з використанням коефіцієнтів і методик аналізу. Раймонд Сміт і Артур Вінакор в ці роки дають поштовх в розвитку аналізу для прогнозу можливих ускладнень у фінансовій діяльності компаній. Дане дослідження також базується на використуванні фінансових аналітичних коефіцієнтів. Слід зазначити, що розроблені методики необхідно було пов'язати з іншими показниками роботи підприємств, проте, цього не було зроблено, а значить, фінансовий аналіз не давав комплексної оцінки господарської діяльності підприємства.

50-ті роки ХХ ст. за кордоном були ознаменовані підвищенням уваги до фінансових коефіцієнтів при аналізі поточної діяльності. Розвиток малого бізнесу в США в цей час заохотив власників і владу до обліку фінансових тенденцій розвитку бізнесу.

Необхідно було з'ясувати ступінь використання вкладеного капіталу і успішність розвитку бізнесу. Вагомий внесок у розвиток даного напрямку вносять Бреддок Хікман, Уільям Бівер, Чарльз Мервін, які вже в 60-ті роки піднімають проблему прогнозування банкрутства. Вже в післявоєнний період виявляється інтерес до методик фінансового аналізу у Великобританії, Австралії і Франції [6].

Таким чином, ринкова економіка і наявність в ній приватного бізнесу зумовили розвиток аналізу діяльності господарюючого суб'єкта як фінансового, має безліч різних методик, заснованих на використуванні аналітичних коефіцієнтів. Саме інвестори, кредитори, власники стали ініціаторами розвитку фінансового аналізу за кордоном. Проте, серйозним "пропуском" є відсутність взаємозв'язку фінансових методик з економічними, що визначає необ'єктивність у виробленні управлінського рішення.

Історію розвитку економічного аналізу у вітчизняній практиці можна, як відзначають в своїх дослідженнях А.Д. Шеремет і М.І. Баканов [3], розділити на періоди: царської Росії, в післяреволюційний час і в період переходу до ринкових відносин.

Підприємства царської Росії були зацікавлені в кінцевому результаті - прибутку, а сам процес його формування залишався без уваги. Тому в першій половині ХХ ст. в Росії одержує розвиток балансоведення, де можна було проводити аналіз формування статей балансу.

У післяжовтневий період формується адміністративно-командна система, з'являється маса публікацій з економічного аналізу, відмінна риса яких - це розгляд аналізу як фінансово-господарського, економічного. Так, Т.В. Шишкова в роботі "Економічний аналіз в системі управління підприємством" (1978 р.) виділяє систему показників [10], де акцент зроблений на процесі господарської діяльності. Особливість даного підходу в тому, що економіка працює по планах, які адміністративно встановлюються міністерством, тому необхідність аналізу полягає у виявленні їх невиконання. Так, І.І. Каракоз (1982 р.) відзначив, що метою економічного аналізу є сприяння виконанню планів підприємства, подальшому їх розвитку і поліпшенню економічної роботи [11].

У своїй роботі "Комплексний економічний аналіз діяльності підприємства" (1974г.) А.Д. Шеремет стверджував, що даний аналіз полягає в дослідженні інформаційної моделі виробничо-господарської діяльності підприємства. Економічні показники є функцією не тільки технічних, але і природних умов виробництва, а також соціального розвитку виробничих колективів. Вони вивчаються

у взаємодії з технікою і технологією виробництва, його організацією [12]. Таким чином, позитивним моментом є те, що автор звертає увагу на взаємозв'язок економічних показників з технічними, але даний вид аналізу обмежує комплексність оцінки всієї діяльності підприємства, не враховуючи взаємозв'язку з фінансовими показниками. На жаль, практика економічного аналізу в адміністративно-командній економіці зводилася до пошуку причин невиконання вже запланованого фінансового результату. Проте ринкова економіка функціонує за іншими принципами, даючи можливість господарюючим суб'єктам об'єктивно оцінювати свої результати діяльності. Слід зазначити, що ринкова економіка характеризується динамічністю ситуацій, як комерційної діяльності підприємства, так і його зовнішнього середовища [3]. В цих умовах особливе значення для української економіки одержує фінансовий аналіз. Г.В. Савицька відзначає, що турбування про фінанси є відправним моментом до кінцевих результатів діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, і в умовах ринкової економіки ці питання мають першорядне значення. Висунення на перший план фінансових аспектів діяльності суб'єктів господарювання, зростання ролі фінансів є характерною межею і тенденцією у всьому світі [13]. У зв'язку з цим, в сучасних умовах української економіки зростає пріоритетність і роль фінансового аналізу, основним змістом якого є комплексне, системне вивчення фінансового стану підприємства і чинників його формування з метою оцінки ступеня ризиків і прогнозування рівня прибутковості капіталу. На жаль, в сучасних працях по аналізу фінансовий аналіз розглядається як розділ економічного аналізу [8], М.П. Лапішко розглядає поняття фінансового аналізу як науку про технічні прийоми і методи числень [14], О.Д. Заруба відносить фінансовий аналіз до аналізу ухвалення рішень, що стосуються ефективного використання вільних засобів [15]. І лише М.Я. Коробов відзначає, що "економічний аналіз діяльності підприємств не "фінансовим" бути не може, а тому доцільно говорити про фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств" [16].

Таким чином, фінансово-економічний аналіз - це новий етап розвитку аналізу, обумовлений сучасними потребами суб'єктів ринкової діяльності, який

комплексно відображає і розкриває причинно-наслідкові зв'язки між фінансовими і економічними показниками.

Праці сучасних учених в області економічного і фінансового аналізу (табл. 1, 2) затверджують, що фінансовий аналіз не можна розглядати окремо або як частину економічного аналізу, оскільки, і той, і інший знаходяться в органічному взаємозв'язку і є вичерпною базою для дослідження діяльності підприємства і вироблення управлінського рішення.

Таблиця 1- Дослідження концепцій економічного аналізу

Джерело	Визначення економічного аналізу	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: М., 1996. – 288 с.: ил.	- система спеціальних знань, що пов'язана з дослідженням економічних процесів в їх взаємозв'язку, які складаються під впливом економічних законів чинників суб'єктивного порядку, з розкриттям тенденцій і пропорцій господарського розвитку, з визначенням невикористаних внутрішньогосподарчих рішень, з ухваленням управлінських рішень	Вказано сутність аналізу, процес і цільову спрямованість в рамках підприємства	
Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия – Мн.: 2001. – 708 с.	- це науковий спосіб пізнання сутностей економічних явищ і процесів, заснований на розчленовуванні їх на складові і вивчення їх у всьому різноманітті зв'язків і залежностей	Вказано сутність процесу аналізу, предмет дослідження	Не позначена мета пізнання економічних явищ, їх практична цінність
Прокопенко І.Ф., Гапін В.І., Петряева З.Ф. Курс економічного аналізу. – Харків, 2004 . – 384 с.	- це функція управління, яка забезпечує науковість прийняття рішень; - важливий елемент у системі управління виробництвом, дійовий спосіб виявлення внутрішньогосподарських резервів, основи розробки науково обґрунтованих планів і управлінських рішень	Аналіз відображений як функція управління	Не вказана важливість взаємозв'язку, взаємозалежності елементів господарських процесів
Э. Хелферт. Техника финансового анализа/Пер. с англ. под ред. Л.П. Белых. – М., 1996 . – 663 с.	- дослідження економічних наслідків ділового рішення шляхом визначення фактичного співвідношення економічних витрат і вигод незалежно від умовностей бухгалтерського обліку	Вказана ефективність аналізу, важливість дослідження економічних наслідків рішень	Не розкрита важливість дослідження причин економічних рішень
Фінансово-економічний аналіз: Підручник/ Бурак П.Ю. – К., 2004. – 528 с.	- розкриття невикористаних внутрішніх резервів, реалізація яких дозволяє або пришвидшити розвиток керуючого об'єкту, або перевести його на більш ефективний режим функціонування;	Вказана ефективність і дієвість аналізу	Не відображена важливість дослідження причин негативних і позитивних відхилень

Продовження таблиці 1

Є.В. Мних. Економічний аналіз: Підручник. – К., 2003. – 412 с.	- це система спеціальних знань для дослідження зміни і розвитку економічних явищ, процесів у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості, що визначається суб'єктивними та об'єктивними причинами з метою забезпечення цільового управління ними.	Розкрита сутнісна характеристика аналізу, аналіз показаний як функція управління	Не позначена необхідність практичного використання одержаних знань
Завьялова З.М. Теорія економічного аналізу. Курс лекцій. – М., 2002. – 192 с.	- глибоке і усестороннє вивчення економічної інформації про функціонування аналізованого суб'єкта господарювання з метою ухвалення оптимальних управлінських рішень по забезпеченню виконання виробничих програм підприємства, оцінки рівня їх виконання, з'ясування слабких місць і внутрішньогосподарчих резервів	Аналіз показаний як функція управління, розкрита необхідність комплексної оцінки	Вказано вивчення інформації, що ще не є аналізом
Мельник В.М. Основи економічного аналізу: короткий теоретико-методологічний курс. – К., „Кондор“ – 2003. – 128 с.	- основа наукового управління виробництвом, забезпечує його ефективність; це функція управління, що забезпечує наукове обґрунтування рішення, виявлення резервів і економного використання ресурсів	Вказана ефективність аналізу, його значення, як функції управління	Аналіз не показаний як процес, а як засіб досягнення мети
Тарасенко Н.В. Економічний аналіз. Навчальний посібник. – Львів, 2004. – 344 с.	- сукупність аналітичних процедур, метою яких є одержання висновків та рекомендацій щодо прийняття оптимальних рішень стосовно досліджуваного економічного об'єкта чи явища	Вказана цільова спрямованість аналізу	Не вказано сутність аналітичних процедур
Цигилик І.І., Крпельницька С.О., Мозіль О.І. Економічний аналіз підприємства: опорний концепт лекцій. – Центр навчальної літератури, 2004. – 99 с.	- метод виявлення резервів підвищення ефективності виробництва, кращого використання природних, матеріально-сировинних, трудових і фінансових ресурсів, фонду оплати праці, його ув'язки з кінцевими результатами; - це система знань про методи дослідження підприємницької діяльності за даними обліку, звітності та іншої економічної інформації.	Відображена спрямованість аналізу для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва	Не вказана наявність взаємозв'язку з кінцевими результатами

Аналізуючи та враховуючи дані табл. 1, пропонуємо наступне визначення економічного аналізу. Економічний аналіз - це процес дослідження економічних явищ підприємства з метою виявлення недоліків, їх причин, а також невикористаних резервів в умовах взаємообумовленості показників з метою підвищення ефективності діяльності.

Більшість же авторів (табл.1) акцентує свою увагу тільки на розчленуванні самих економічних процесів, не вказуючи кінцеву мету такого аналізу.

Таблиця 2 – Дослідження концепцій фінансового аналізу

	Характеристика фінансового аналізу	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Ковалев А.И., Привалов В.П. Анализ финансового состояния. – М., 2000. – 208 с.	Аналіз фінансової звітності - виявлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між різними показниками його фінансово-господарської діяльності, включеними в звітність	Відображено сутність аналітичних процедур на підприємстві	Аналіз обмежений тільки фінансовою звітністю, не вказана мета аналізу
Фінансово-економічний аналіз: Підручник/ Буряк П.Ю. – К., 2004. – 528 с.	- оцінка та прогнозування фінансового стану підприємства за даними бухгалтерського обліку та певної звітності	Відображена необхідність аналізу для оцінки фінансового стану	Обмеженість аналізу фінансовою звітністю, не вказана мета аналізу
Ефимова О.В. Финансовый анализ. – М., 2002. – 528 с.	- системне комплексне дослідження фінансового стану господарюючого суб'єкта з метою оцінки його фінансової стійкості і ефективності діяльності в умовах невизначеності і ризику	Відображена мета аналізу і його комплексність	Обмеженість аналізу дослідженням тільки фінансової стійкості підприємства
Ізмайлова К.В. Финансовый анализ: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 152 с.	- це метод оцінювання і прогнозування фінансового стану підприємства; - це складова загального, повного, усестороннього аналізу господарської діяльності, яка охоплює два взаємозв'язані розділи: фінансовий і управлінський	Вказаний зв'язок з аналізом господарської діяльності	Не вказана мета аналізу, відображена тільки область вживання аналізу
Шиян Д.В., Строченко Н.І. Финансовый анализ: Навч. посібн. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.	- це галузь економічної науки, яка досліджує вплив прийнятих і запланованих господарських рішень для зміни фінансового стану підприємства, його спроможності вчасно погасити свої зобов'язання, для підвищення ефективності використання наявних активів	Відображена важливість взаємозв'язку між фінансовими показниками і показниками використання активів	Не вказана комплексність аналізу
Крамаренко Г.О. Финансовый анализ і планування. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.	- методика оцінки поточного та перспективного стану підприємства на основі вивчення залежності й динаміки показників фінансової інформації	Відображено сутність аналізу	Не відображена мета аналізу, і залежності, що підлягають дослідженню
Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С., Негашев Е.В. Методика финансового анализа. – М., 2000. – 208 с.	Основна мета - отримання невеликої кількості ключових параметрів, що дають об'єктивну і точну картину фінансового стану підприємства, а також прогноз на перспективу	Зроблений акцент на достовірність одержаної інформації	Обмежений отриманням невеликої кількості параметрів, що характерне тільки для експрес-аналізу

Продовження таблиці 2

Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учеб. Пособие для вузов/Под ред. проф. Н.П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 471 с.	Головна мета - своєчасне виявлення і усунення недоліків у фінансовій діяльності, і знаходження резервів поліпшення фінансового стану підприємства і його платоспроможності	Позначена цільова спрямованість аналізу	Не вказано, за рахунок чого будуть усунені недоліки і знайдені резерви поліпшення фінансового стану підприємства
Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. – К.: Ника-Центр, 1999. – 528 с.	- процес дослідження фінансового стану і основних результатів фінансової діяльності підприємства з метою виявлення резервів підвищення його ринкової вартості і забезпечення ефективного розвитку	Відображена ефективність і дієвість аналізу	Не вказана суть процесу дослідження

Автори робіт з фінансового аналізу (табл. 2) схильні вважати, що фінансовий аналіз - це оцінка і прогнозування фінансового положення підприємства на основі розрахованих фінансових коефіцієнтів. Тут слід з ними не згодитися, оскільки фінансовий аналіз повинен представляти комплексну оцінку показників фінансового стану і враховувати чинники, що створюють показники фінансового стану в їх взаємозв'язку.

Іншими словами, ні економічний, ні фінансовий аналіз не можуть цілком враховувати велику різноманітність зв'язків і обумовленостей показників в господарській діяльності підприємства. Це покликаний зробити саме фінансово-економічний аналіз (ФЕА).

На думку М.Я. Коробова, який першим підняв питання про розгляд фінансово-економічного аналізу, ФЕА - це комплексне вивчення функціонування підприємства з метою об'єктивної оцінки досягнутих фінансових результатів і виявлення шляхів подальшого підвищення прибутковості (рентабельності) при забезпеченні безпечної рівня ліквідності [16].

Поза сумнівом, що мета ФЕА - об'єктивна оцінка, проте, не забезпечення безпечної рівня ліквідності, як указує Коробов. Метою ФЕА є об'єктивна оці-

нка саме причинно-наслідкових зв'язків між економічними і фінансовими показниками, що дає можливість мати вичерпну інформацію для ухвалення управлінських рішень. А безпечний рівень ліквідності - це компетенція фінансових менеджерів.

У сучасних умовах господарювання українській економіці необхідні комплексні аналітичні методики, що дозволяють об'єктивно оцінювати господарську діяльність підприємства і на підставі цього розробляти ефективні управлінські рішення. Тому використання фінансово-економічного аналізу і розробка його методики є актуальними питаннями при вдосконаленні оцінки діяльності підприємства, підвищенні її об'єктивності в умовах ринкової економіки.

Перелік посилань

1. Ковбасюк М.Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств. – К.: Скарби, 2001 – 336 с.
2. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз. - Львів: Магнолія плюс, 2004. – 344 с.
3. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 288 с.
4. Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 471 с.
5. Лунский Н.С. Лекции по высшим финансовым вычислениям. Ч. 1. – М.: Т-во «Печатня С.П. Яковлева», 1912.
6. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 768 с.
7. Foulke R.A. Practical Financial Statement Analysis, 5th ed. – Mc Grow-Hill Book Company, 1961.
8. Ковалев В.В. Финансовый анализ. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
9. Lincoln E.E. Applied Business Finance, 3-rd revised ed. – A.W. Shaw Company, 1925.

10. Шишкова Т.В. Экономический анализ в системе управления предприятием. – М.: Финансы, 1978. – 48 с.
11. Каракоз И.И. Экономический анализ работы предприятий и объединений. – К.: Вища школа, 1982. – 351 с.
12. Шеремет А.Д. Комплексный экономический анализ деятельности предприятия (вопросы методологии). – М.: Экономика, 1974. – 207 с.
13. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – Мн.: Новое знамя, 2001. – 704 с.
14. Лапішко М.П. Основи фінансово-статистичного аналізу економічних процесів. – Львів: Світ, 1995. – 238 с.
15. Заруба О.Д. Основи фінансового аналізу та менеджменту/ М-во освіти України. Український фінансовий інститут менеджменту і бізнесу – К., 1995. – 110 с.
16. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 278 с.